

confirma la charte de l'abbé Durand et promit au roi de forcer, s'il en était requis, les religieux de Bellozanne à en respecter la teneur ⁴⁾.

L'abbaye de Bellozanne fut fondée par Hugues seigneur de Gournay, en 1198, au diocèse de Rouen, et peuplée par des chanoines venus de l'Isledieu. Mise en commende en 1521, elle eut pour abbés commendataires Amyot et Ronsard. Supprimée à la Révolution, elle fut démolie; et un château fut construit à son emplacement ⁵⁾.

N.-D. de Scourmont,
B - 6483 Forges.

A. & M. DIMIER, O.C.S.O.

Bronnenpublikatie in verband met Norbertijner parochies in Noord-Brabant (Nederland)

G. BANNENBERG (†), A. FRENKEN (†), H. HENS, *De oude dekenaten Guijk, Woensel en Hilvarenbeek in de 15de- en 16de-eeuwse registers van het aartsdiakonaat Kempenland*. Nijmegen, Drukkerij Gebr. Janssen N.V., 1968-1970. 2 delen in-8°. Deel 1 : xviii en 270 p., 3 kaarten, 2 facsimiles en index van plaatsnamen. Deel 2 : xxx en 442 p., index van plaatsnamen.

In het jaar 1960 sloegen drie Noord-Brabantse historici, priesters van het bisdom Den Bosch, de handen ineen, om tot publikatie van de oudste bronnen van de geschiedenis van hun bisdom te komen. Deze bronnen berusten uiteraard grotendeels in het archief van het bisdom Luik, waaronder het grondgebied van Noord-Brabant vóór 1559 kerkelijk behoorde.

Als eerste en voornaamste informatiebron voor de voorgeschiedenis van het bisdom Den Bosch koos men de zogenaamde « pouillé's », door verschillende instanties aangelegde lijsten van beneficiés, om allerlei betalingen van leges en boetegelden te kunnen administreren. De auteurs van het door ons besproken werk traden daarmee in het voetspoor van pastoor G. Juten van Willemstad, die in de jaren 1919-1923 in de jaargangen 26-30 van *Taxandria*, Tijdschrift voor Noordbrabantsche geschiedenis en volkskunde, de registers van het dekenaat Hilvarenbeek uitgaf. Deze artikelenreeks, handelend over « Kerkelijke beneficiën in het voormalige dekenaat Hilvarenbeek » verscheen later ook in boekvorm onder de titel « Consilium de Beke ». Daarmee was

⁴⁾ Analyse dans TEULET, *ibid.*, n° 1727.

⁵⁾ N. BACKMUND, *Monasticon praemonstratense*, Straubing, 1949-1956, t. III, p. 39-41.

voor het westelijk deel en het midden van de provincie Noord-Brabant reeds belangrijke documentatie ter beschikking gekomen. Maar het oostelijk deel van de provincie, destijds behorend tot de dekenaten Cuijk en Woensel, bleef daarvan globaal genomen nog verstoken. Weliswaar beschikte men hier ook over wat verspreide gegevens, omdat auteurs als C. B. de Ridder, E. Schoolmeesters, J. Paquay, L. Schutjes en Habets registers van sommige jaren, hetzij in hun geheel, hetzij gedeeltelijk, soms ook in extract hadden gepubliceerd. Van een volledige en systematische publikatie van de registers was echter geen sprake, en de publikatie van bovenstaand werk voorzag dan ook zonder meer in een wetenschappelijke behoefte.

Alvorens echter op de aard en de opzet van deze bronnenpublikatie nader in te gaan, dienen wij ons rekenschap te geven van de geografische ruimte, welke deze bestrijkt.

Het oude bisdom Luik was in acht aartsdiakenaten verdeeld. Het grootste en meest noordelijke daarvan was dat van Kempenland. Dit aartsdiakenaat was in 7 dekenaten of concilia verdeeld, nl. : Hilvarenbeek, Cuijk, Woensel, Maaseyk, Beringen, Susteren en Wassenberg, welke tesamen de Nederlandse provincies Noord-Brabant en Limburg, een stukje van het Rijnland en het oostelijk deel van de Belgische Kempen omvatte. De onderhavige publikatie heeft alléén op de drie eerstgenoemde dekenaten, de « Noord-Brabantse » betrekking. Dat in de titel van het werk het dekenaat Hilvarenbeek niet volgens alfabet op de tweede plaats komt, vindt hierin zijn verklaring, dat men voor dit dekenaat slechts aanvullingen geeft op de publikatie van Juten. Voor de dekenaten Cuijk en Woensel daarentegen zijn de bronnen voor het eerst en volledig « bewerkt ».

Mede uit het oogpunt van de gevolgde methode spreken wij bewust van een « bronnen-bewerking » en niet van een bronnenpublikatie. Van de Luikse registers uit het tijdperk van 1400 tot 1562 zijn immers 42 jaargangen aanwezig. Wanneer deze jaargangen soms op elkander aansluiten, zijn de gegevens ervan dikwijls vrijwel hetzelfde. Integrale publikatie zou daarom door de vele overlappingsen en herhalingen niet alleen erg ondoelmatig maar ook veel te kostbaar worden. Daarom zijn de auteurs de gegevens uit de vele tientallen « pouillé's » of registers gaan exciperen, rangschikten die chronologische per parochie, en brachten de parochies in alfabetische volgorde bijeen onder het dekenaat, waar ze destijds toe behoorden. Op deze wijze krijgt men parochie na parochie alle gegevens over een periode van anderhalve eeuw bijeen, welke betrekking hebben op de kerken en kapellen ter

plaatse, de daar aanwezige altaren, de kosterijen, over de inkomsten ervan, over de bezitters van die beneficies, hun plaatsvervangers en de geldelijke lasten, die het gebruikelijke overdoen van beneficies meebracht. Deze doorgaans vrij eenvoudige lijsten van beneficies van de dekenaten Cuijk en Woensel, die het excerpt zijn van 42 pouillé's, vullen nagenoeg het gehele Deel I. Voor het dekenaat Hilvarenbeek volstaat men met een register, dat verwijst naar eerdere publikaties van Juten en Floris Prims.

Na het excerpteren van de 42 registers van de aartsdiakens van Kempenland, bleven er nog een groot aantal over, die niet in de systematische beneficielijsten van Deel I konden worden ondergebracht. Deze vonden hun plaats in Deel II. Het betreft hier allereerst een aantal aan de registers ontleende gegevens omtrent de bestuurlijke gang van zaken in het aartsdiakenaat en over twee soorten bijzondere kerkelijke belastingen, nl. het cathedratium en het obsonium. Heel deze materie is in een soort voorwoord van Deel II verwerkt, dat de titel « Praenotamina » meekreeg. Buiten de gegevens over de fundatie van altaren en de benoeming van functionarissen, welke in Deel I verwerkt werden, bleef er nog een grote massa materiaal over. Deze resterende notities hebben de auteurs systematisch verdeeld in twee groepen, die van de « personalia » en die van de « parochialia ». De personalia hebben dikwijls betrekking op het betalen van boetegelden bij het schenden van het celibaat of het overtreden van de huwelijkswetgeving. Natuurlijk zijn er buiten deze huwelijksaangelegenheden en celibaatskwesties nog talrijke gevallen, waarmee boeten, straffen, schikkingen, kortom gelden gemoeid waren. De notities over de parochies raken dikwijls het materieel beheer van kerken en kapellen, zaken van kerkbestuur en kapelmeesters, als verkoop van goederen, wijze van belegging, het verbouwen en restaureren van gebouwen en verpachten van gronden. Deze notities betreffende personalia en parochies zijn niet slechts voor de dekenaten Cuijk en Woensel opgenomen, maar ook voor het dekenaat Hilvarenbeek, omdat Juten deze niet benut had. Per dekenaat zijn deze gegevens, die meer dan de helft van het lijvige Deel II beslaan, naar de volgorde der registers chronologisch verwerkt; met behulp van de index van plaatsnamen en omdat deze plaatsnamen in de uitgegeven tekst gecursiveerd zijn, kan men ze vrij gemakkelijk ontdekken.

Waren de pouillé's of registers van de aartsdiakens in zekere zin op de eerste plaats lijsten, die tekorten en fouten, zoals absenteïsme en diverse overtredingen, met de daaraan verbonden boetegelden

noteerden, bedoeld als volledige inventarisatie van alle bestaande beneficiëen waren ze zeker niet. Later eind 15de - begin 16de eeuw gaat men van de pastoors steeds meer vragen, dat ze bij gelegenheid van de parochievisitaties een volledige lijst van alle beneficiëen en officies in hun parochies gaan aanleggen. Dat zijn de zogenaamde « rescripties », uitgebreide beneficielijsten zouden we kunnen zeggen. De oudste ons bekende van zulke rescripties is die van 1485, berustend in het Rijksarchief te Antwerpen. Zes soortgelijke beschrijvende registers, stammende uit de jaren 1510-1566, bevinden zich in het abdijsarchief van Tongerlo; met de registers van de aartsdiaken, die in het bisschoppelijk archief van Luik, en de bisschoppelijke registers van Luik, welke in het archief van het aartsbisdom van Mechelen berusten, vormen ze het voornaamste materiaal voor het besproken werk.

De rescripties of beschrijvende beneficielijsten van Deel II beslaan meer dan 200 bladzijden en hebben op alle drie dekenaten, dus ook op Hilvarenbeek betrekking. Ze beslaan, zoals gezegd, slechts de periode 1485-1566, terwijl de pouillé's al met het jaar 1400 beginnen. De rescripties zijn weliswaar slechts als een « supplément » van Deel II gegeven, maar ze vormen een waardevolle toevoeging, waarvoor we dankbaar mogen zijn tegenover de auteurs en ook tegenover de Abdijs van Tongerlo vanwege haar belangrijke inbreng!

Vraagt men zich in het algemeen af, wat de registers van de aartsdiakens van Kempenland, welke geschriften steeds met het feest van Sint Jan Geboorte beginnen, voor de geschiedenis der diverse parochies betekenen, dan kan men zeggen, dat ze een groot aantal persoonlijke en zakelijke gegevens bieden, die men elders tevergeefs zal zoeken. Het bestaan van menig beneficië wordt bevestigd door de registers, menige naam van een dienstdoende geestelijke wordt ons er ook door overgeleverd. Ze leveren ongetwijfeld namen op van personen, die we tot dusver uit de matrikels van universiteiten, uit necrologia en bestaande pastoorlijsten niet kennen. Tevens informeren ze soms onverwacht over de materiële lotgevallen van kerken en kapellen, en geven ze de opsomming van de bestaande altaren, met de daaraan verbonden beneficiëen en officies. Kortom ze geven een enorme hoeveelheid gegevens, waaruit de parochiegeschiedenis nog tientallen jaren zal kunnen putten. Systematische bestudering van de pouillé's heeft er ook reeds toe bijgedragen, om zich een beter gefundeerd oordeel te vormen over de omvang van het absenteïsme van de clerus, de situatie van de celibaatsbeleving en andere kwesties van ruimere omvang. De grote massa onverwerkt materiaal, die hier geboden wordt, is dus zeker

een onderzoek waard. Een groot aantal voetnoten en los toegevoegde tabellen met afkortingen, muntwaarden, verklaringen van veel gebruikte juridische termen en een waardevolle verklarende woordenlijst van een groot aantal Latijnse woorden vergemakkelijken het gebruik van het werk. Maar ondanks deze hulpmiddelen en de misschien nog niet voldoende uitgewerkte inleidingen, blijft het een moeilijk toegankelijke materie. Wie er te hooi en te gras even enkele gegevens uit wil putten, en daar uit snel zijn conclusies wil trekken, kan gemakkelijk bedrogen uitkomen. Voor de kritische onderzoeker bergt het werk echter een goudmijn aan gegevens.

Dit laatste zal met name ook het geval zijn voor de Orde van Prémontré, die in het behandelde territorium over een groot aantal parochies het patronaatsrecht bezat en deze ook dikwijls door eigen kloosterlingen liet bedienen. Dit feit verklaart en rechtvaardigt dan ook, waarom we aan bovenstaand werk zo uitvoerig onze aandacht schonken.

Het is niet altijd mogelijk, om aan de hand van het besproken werk uit te maken, of aan de kerken en kapellen van parochies, waar de Orde van Prémontré het patronaatsrecht bezat, ook feitelijk leden van de verschillende abdijen de zielezorg waarnamen. Soms gold het recht van voordracht uitsluitend voor een seculiere priester, soms werd afwisselend een seculiere priester en een norbertijn benoemd. Meermalen zullen in de lijsten aangegeven bezitters van beneficies norbertijnen zijn geweest, zonder dat dit erbij vermeld wordt; soms valt dit aan de hand van andere bronnen vast te stellen.

De meeste kerken en kapellen in het behandelde gebied zijn op een of andere manier verbonden geweest met *Tongerlo*. Het zijn : Achterbroek, Bergeyk, Chaam, Diessen, Drunen, Duizel, Enschat, Goirle, Haaren, Hapert, Hoogeloon, Kalmpthout, Klein Zundert, Loon op Zand, Luiksgestel, Moergestel, Nieuwkuyk, Nieuwmoer, Nispen, Oostelbeers, Poppel, Ravels, Riel, Roosendaal, Sprang, Tilburg en Waalwijk. De groep *Floreffe-Postel* is vertegenwoordigd met : Arendonk, Asten, Eersel, Helmond, Lagemierde, Lierop, Lieshout, Oerle, Reusel, Rixtel, Someren en Veldhoven. *Berne* was in de zielezorg werkzaam te : Berlicum, Bokhoven, Elshout, Engelen, Hedikhuizen, Heeswijk, Oudheusden en Vlijmen. Voor *Averbode* was dat het geval te : Blerick, Hoogemierde, Horst en Weelde. *Sint Michiels* van Antwerpen had zorg over de parochies Meer en Minderhout. Het norbertinessenklooster van *Keizersbosch* had het patronaatsrecht over de kerken van Heeze en Leende, en de abdij van *Mariënweerd* in de Betuwe tenslotte bezat de parochie van Mill.

Over de 56 bovengenoemde plaatsen, behorende tot de drie noordelijkste dekenaten van het aartsdiakonaat Kempenland brengt het besproken werk gegevens, die ertoe kunnen bijdragen om de zielzorgsactiviteit van de norbertijnen in die streken beter te leren kennen. We mogen de auteurs, waarvan twee het verschijnen van hun werk niet meer mochten beleven, dankbaar zijn voor hun immense en onbaatzuchtige arbeid. Met hun systematische bewerking van alle voorhanden zijnde pouillé's ontsloten zij een terrein van onderzoek, dat velen nu en in een verre toekomst met belangstelling zullen betreden!

Abdij van Berne,

Alph. W. VAN DEN HURK, O.Praem.

Heeswijk-Dinther (Nd.-Br.),

Nederland.

Steingaden und Wieskirche

Der Pfarrer von Steingaden, Diözese Augsburg, Anton Ohnesorg, hat 1970 einen Klosterführer herausgegeben unter dem Titel: Die Kirchen der Pfarrei Steingaden, ehemalige Prämonstratenser Abteikirche, Patrozinium Johannes der Täufer. Die ehemalige kunstvolle Abtei wurde 1147 von Herzog Welf V. gegründet und reichlich mit Besitzungen dotiert. 1434 wurde Steingaden zur Abtei erhoben und 1475 wurden ihr die Pontificalien verliehen. In den Bauernkriegen wurde sie geplündert und fast zerstört. Von hier wurde 1661 die Neubesiedlung des Klosters Speinshart durchgeführt. 1803 wurde das Kloster säkularisiert. Im Orte gibt es noch heute eine « Strasse der Prämonstratenser ». Von 1955 bis 1960 wurde das Äussere und die Türen erneuert.

Die Chorherren kamen aus Rot an der Rot und besiedelten die Neugründung. Der Gründer starb und wurde in seinem Lieblingskloster bestattet. Das Kloster wurde für die ganze umgebung ein Ort der Seelsorge, der Wissenschaft und der Künste. In der Zeit der Gotik wurden zahlreiche Veränderungen an Kirche und Kloster vorgenommen. Auch die Barockkultur ist reichlich vertreten. Am stattlichen Hochaltar sehen wir den Engel, der dem hl. Norbert das weisse Gewand übergibt und Bischof Augustinus übergibt dem Orden seine regel. Die Deckengemälde sind beste Leistungen und noch im ursprünglichen Glanz erhalten. Sie zeigen die Gründungsgeschichte Steingadens und die Heiligen des Ordens. Filialkirchen von Steingaden sind: 1) Die Kirche Heilig Kreuz am Kreuzberg, erbaut in der Pestzeit